

Terug naar de Bron 3: eerste stappen tot een gereformeerd geloofsleven in de Watergraafsmeer; lauwe reactie van de Nederlands Hervormden

Zoals we de vorige keer hebben gelezen in Terug naar de Bron deel 2, stond de Gereformeerde Kerk van de Watergraafsmeer op het punt zich definitief af te scheiden van de Nederlands Hervormde moedergemeente te Diemen. Op 2 maart 1890 worden de eerste ouderling en twee diakenen gewijd door dominee Nicolaas Adriaan de Gaay Fortman. Hieraan is een verkiezing voorafgegaan, door enige leden van de Nederlands Hervormde kerk te Diemen georganiseerd. Vermoedelijk werden alle lidmaten van deze kerk aangeschreven door de uittreders, om zo tot de verkiezing van een kerkenraad voor de nieuwe gemeente te komen. De gekozenen zijn C.A. van Wijngaarden, Jouke Wiersma en Jan Rentzenbrink, waarover hieronder meer.

Dominees

Dominee de Gaay Fortman wordt in 1845 in Nederlands Indië geboren in een predikantenfamilie, studeert in Utrecht en is eerder predikant te Vleuten, Elden en Vlissingen, voordat hij in Amsterdam terechtkomt. Hij wordt in 1886 door de Nederlands Hervormde kerkenraad geschorst, waarna hij zich aansluit bij de Doleantie onder Abraham Kuiper. Dominee de Gaay Fortman zal tot 1922 de Gereformeerde kerk van Amsterdam blijven dienen. We konden geen foto van Nicolaas Adriaan de Gaay Fortman terugvinden.

Op 3 maart 1890, een dag na de wijding van de Kerkenraad, wordt de eerste officiële Kerkenraadsvergadering in de Gemeente Watergraafsmeer geopend door Gereformeerde consulent Bastiaan van Schelven. We bevinden ons in de woning van D. Martens aan de Ringdijk. Bastiaan van Schelven is op dat moment behalve dominee ook curator van de Vrije Universiteit. Hij zal dat tot 1928 blijven. Van Schelven is in 1847 in Breda geboren, doet van 1866-1872 zijn theologische studie in Utrecht en wordt predikant in Vlissingen, 's-Hertogenbosch en Haarlem, totdat hij in 1883 naar Amsterdam komt waar de Doleantie op het punt van uitbreken staat. Hij speelt daar een belangrijke rol in en opent nu de vergadering aan de Ringdijk met gebed.

Wie is wie?

Het is ons helaas niet gelukt volledig achter de identiteit van D. Martens te komen, bij wie de eerste Kerkenraadsvergadering plaatsvindt. Wat hieronder volgt zijn wat gevolgtrekkingen uit archiefonderzoek, die wat wankel zijn omdat we de doopceel van Martens niet hebben kunnen lichten. Martens moet rond 1840 of 1845 geboren zijn. Hij brengt in zijn jeugd 12 jaar in het weeshuis door en trouwt in 1865 met J.H. de Klein. Eind jaren tachtig is Martens

Figuur 1 Dominee van Schelven

een niet onbemiddeld man en huisjesmelker. Hij wordt in december 1886 tot 'zetter der belastingen' benoemd door de Commissaris des Konings te Noord-Holland. Een zetter is in het dan geldende belastingssysteem iemand die goed op de hoogte is van de plaatselijke toestanden. Hij is

verantwoordelijk voor de omslag van de grondbelasting over de grondeigenaren en het vaststellen van de verschuldigde persoonlijke belasting. De burgemeester staat aan het hoofd van het college van zettters, terwijl de zettters samenwerken met de inspecteur van de belastingen en de plaatselijke ontvangers. In 1887 komt Martens zelfs in de Gemeenteraad van de Watergraafsmeer terecht. In 1891 wordt Martens bovendien aangesteld als weesvader voor de Wezenstichting van de Gereformeerde Kerk. Dit gebouw bevindt zich juist buiten de Raampoort. Meer wisten we over Martens niet te vinden, maar de studie naar de kerkgeschiedenis van de Watergraafsmeer is natuurlijk nog jong. Wie meer weet, mag het zeggen. Nu iets over de gekozen leden van de Kerkenraad.

Wat betreft Cornelis Adriaan van Wijngaarden wisten we het volgende te achterhalen. Cornelis werd geboren in 1846 in Diemen en is timmerman, en in het bijzonder wagenmaker. Hij trouwt in 1875 in Amsterdam met de vijf jaar jongere Everdina Overman, die uit Over-Amstel afkomstig is en een eigen winkel heeft. Het echtpaar woont eerst een tijdje in Over-Amstel en later op de Middenweg. Cornelis van Wijngaarden is geruime tijd voorzitter van de Kerkenraad van Gereformeerd Watergraafsmeer en sterft in 1905 op 59-jarige leeftijd.

Koopman Jouke Wierstra hoort ook tot degenen die gekozen zijn door stemgerechtigde leden van Diemen, 'krachtens het ambt der gelovigen', staat er nadrukkelijk bij, want de verkiezing voor een eerste Kerkenraad voor de Watergraafsmeer vindt plaats vanuit de Nederlands Hervormde kerk te Diemen, en die zijn daar natuurlijk niet zo blij mee. De formule die gekozen is, is vermoedelijk het aanschrijven van zoveel mogelijk of alle leden van de Nederlands Hervormde kerk, om tot een stemming te komen voor een Kerkenraad voor Gereformeerd Watergraafsmeer, en de uitslag daarvan om te zetten in een Kerkenraad. Het ligt niet voor de hand dat een groot deel van Hervormd Diemen gestemd zal hebben. Jouke is in 1851 geboren, komt uit Friesland en nogal zwerflustig van aard. Hij zal uiteindelijk in 1920 ergens in Minnesota, Verenigde Staten, overlijden. Ook zijn vrouw, Grietje van der Woude, die één jaar ouder dan Jouke is, komt uit Friesland. Zij overlijdt in 1913 in de Watergraafsmeer. We konden verder weinig vinden over de verdere activiteiten van Jouke in de Watergraafsmeer.

Het derde lid van de eerste Kerkenraad van de Watergraafsmeer tenslotte is Jan Rentzenbrink, waar uitsluitend nog deze foto bewaard is. Jan wordt in 1848 geboren in Hilversum en trouwt op 28-jarige leeftijd met de 35-jarige uit Diemen afkomstige Geertje Haring. Het echtpaar gaat een tijdje in Nigtevegt wonen en komt later naar de Watergraafsmeer, waar Geertje in 1910 overlijdt. Jan zelf sterft pas in 1931 op 83-jarige leeftijd in Amsterdam. We konden verder geen gegevens over Jan vinden. Zijn zoon had een winkel in kruidenierswaren; mogelijk had hij deze van zijn vader overgenomen, maar dat is louter speculatie.

De grondlegging

De eerste beslissing die de nieuwe Kerkenraad neemt is natuurlijk het afzweren van de Kerkorde van 1816, en Dordtse kerkordening van 1618-1619 weer geldig te verklaren. Een brief hierover wordt aan de overheid en aan de koning van Nederland, Willem III, verzonden. Verder wordt besloten dat er twee keer per zondag dienst zal zijn, om 10 uur en om 18 uur, en gedurende de winterperiode ook woensdag om 19 uur. Catechisatie zal voorlopig gegeven worden door broeder H.A. de Ruijter van Nieuwer-Amstel, die daar blijkbaar een talent voor heeft; de Ruijter wordt aangesteld voor zes maanden. Er wordt een vereniging opgericht, *De Kerkelijke Kas*, en de intentie wordt uitgesproken de Kerkenraad tot vijf man te gaan uitbreiden. Woensdagavond wordt de vergaderavond. Het adres van de Kerkenraad is voortaan bij van Wijngaarden, op de Middenweg. De nieuwe kerk zal voortaan

heten de Gereformeerde Kerk te Diemen en Watergraafsmeer. Voorlopig wordt voor 180 gulden per jaar een zaal in Het Wapen van Diemen gehuurd. Die locatie bevalt echter aan de Ringdijkers, waar er nogal wat lid van zijn geworden van de Gereformeerde kerk, in het geheel niet. Het is veel te ver lopen. Daarom wordt in 1891 besloten vanaf september 1891 door-de-weekse en zondagsmiddagdiensten voortaan in het Rechthuis te gaan samenkomen. Zo hebben zowel Diemenaren als Watergraafsmeeders de kans Gods Woord op de juiste wijze uitgelegd te vernemen. Alleen zijn de kosten wel wat hoog, met die twee vestigingen. Daarom vraagt de kerkenraad om financiële steun aan de Classis van de Gereformeerde kerk. Deze wordt verkregen en razendsnel wordt nu op een lapje grond aan de Cornelis Drebbelstraat een noodkerkje gebouwd, in de volksmond de Boerenkoolkerk geheten. Het gebouwtje met 260 zitplaatsen is al na enige maanden klaar en de eerste dienst wordt op 20 september 1891 gehouden met als predikant ds. P. van Son (1838-1919), die op dat moment aan de Gereformeerde kerk van Amsterdam verbonden is. P. van Son, in Amsterdam predikant sinds 1873 en destijds in de Nieuwe Kerk bevestigd door Abraham Kuyper, is een van de vijf Nederlands Hervormde predikanten die tijdens de Doleantie in 1886 door de Nederlands Hervormde kerk geschorst werden. Van Son is in de periode van de Watergraafsmeerse kerkbouw erg actief en reist ook het land door om overal Gereformeerde kerken te openen of kinderen te dopen op plekken waar nog geen Gereformeerde kerk gevestigd is.

Diemen apart

Direct komt al een verenigingsleven op gang. In 1891 worden zowel de jongelingenvereniging Samuel als de meisjesvereniging Dorcas opgericht, en in 1893 de knapenvereniging Jonge Samuel. De afstand tussen Watergraafsmeer en Diemen wordt steeds meer als een probleem beschouwt, en tevens het financieel in de lucht houden van twee locaties. Daarom wordt in gezamenlijk overleg tussen Watergraafsmeer en Diemen een poging gedaan tot splitsing. In 1894 wordt deze definitief doorgevoerd, met goedkeuring van de classis. Er is niet langer sprake van de Gereformeerde Kerk te Diemen en Watergraafsmeer (een naam die in 1892 officieel vastgelegd werd), maar voortaan van twee kerken: de Gereformeerde Kerk van Diemen en de Gereformeerde Kerk te Watergraafsmeer. De laatste is duidelijk groter, en zal over 4 ouderlingen en 4 diakenen beschikken. Voor Diemen zijn dat twee ouderlingen en twee diakenen. De Gereformeerde Kerk te Diemen, dus in 1894 gesticht, blijkt overigens zeer levensvatbaar en bestaat 112 jaar. Zij heeft lange tijd haar kerkgebouwtje in de Weesperstraat en verhuist in 1937 naar de Schoolstraat, het huidige gebouw De Ontmoeting (foto rechts), sinds 1968 de Bethlehemkerk. Wanneer de Nederlands Hervormden in 2003 hun kerk 'De Schuilplaats' verkopen, trekken zij in bij de Gereformeerden. De naam Bethlehemkerk wordt afgeschaft en de kerk heet weer De Ontmoeting. In 2006 krijgt wat inmiddels de Protestantse Gemeente Diemen heet een eerste predikant, mevr. dr. H. Novatkova. Vanaf 2018 is de gemeente een

geruime tijd vacant; in 2022 treedt predikant Wim Brouwer in dienst. De kerk heeft een eigen maandelijks informatieblad, De Binding geheten, en er wordt ook door andere predikanten dienst gedaan, waaronder onze eigen Watergraafsmeerse predikant Gerbrand Molenaar. De kerkdiensten worden door ongeveer 40 mensen bezocht, waarvan de meesten al op leeftijd zijn.

Nederlands Hervormde reactie

Volgende aflevering gaan we verder met de eerste jaren Gereformeerd kerkelijk leven in de Watergraafsmeer. Wat doen de Nederlands Hervormden intussen? Zien zij de Gereformeerde kerkvorming in de Watergraafsmeer als een bedreiging? Vooralsnog wordt er in ieder geval vanaf 1893 Nederlands Hervormde catechisatie gegeven in de openbare lagere school aan de Ringdijk. Maar aan kerkstichting wordt nog niet gedacht. Voor de Nederlands Hervormden in de Watergraafsmeer is er namelijk sinds 1892 een zeer interessante optie bijgekomen: het bezoeken van de Nederlands Hervormde Muiderkerk aan de Linnaeusstraat, bij de Dapperbuurt. De afstand van de dorpskern van de Watergraafsmeer aan de Ringdijk naar de Muiderkerk is maar ruim een halve kilometer, terwijl de Nederlands Hervormde kerk aan de Oudekerkerlaan in Diemen bijna 3 kilometer ver is. Vooralsnog hebben de hervormden dus geen dringende behoefte aan een eigen kerkgebouw in de Watergraafsmeer, want ze zijn er net enorm op vooruitgegaan. Pas vanaf 1900 worden serieuze pogingen gestart tot eigen kerkdiensten en ook eigen kerkbouw in de Watergraafsmeer. Daar horen we later meer over.

Rogier Schravendeel